

В. С. НОВАК

(г. Гомель, УА “Гомельскі дзяржаўны
універсітэт імя Францыска Скарыны)

МЯСЦОВЫЯ АСАБЛІВАСЦІ ВЯСЕЛЬНОЙ АБРАДНАСЦІ ПЕТРЫКАЎСКАГА РАЁНА

У артыкуле на багатым фактычным матэрыяле, запісаным у палявых экспедыцыях, характарызуецца вясельная абраднасць Петрыкаўскага раёна, аналізуюцца асноўныя структурныя кампаненты вясельнага абрадавага комплексу і звязаныя з імі песні, прыкметы і павер’і. Засяроджаецца ўвага на адметных мясцовых асаблівасцях рытуалаў, уласцівых для асобных абрадавых этапаў.

У сістэме вясельнай абраднасці Петрыкаўскага раёна можна вылучыць такія этапы, як сватанне, запоіны, заручыны, каравай, вянкі (дзявочы вечар), пасад, сустрэча маладых, дзяльба каравая, другі і трэці дні вяселля. Засяродзім спачатку ўвагу на этапах давясельнага перыяду. На тэрыторыі Петрыкаўскага раёна вяселле пачыналася са сватання, у якім звычайна ўдзельнічалі бацька і брат жаніха, а таксама хросныя: “*З суботы на нядзелю запрагаюць коней і едуць у сваты. Малады бярэ бацьку, хросных, брата*” (запісана ў в. Кашэвічы ад Сакавец Надзеі Іванаўны, 1915 г. н.); “*У сваты хадзілі бацька, хрышчоныя. Са стараны дзеўкі – стол, са стараны хлопца – гарэлка. Сваты пелі:*

Пусці, сваце, у хату,

Хаця ручкі грэці,

Хаця ручкі грэці,

Маладую паглядзеці” (запісана ў в. Багрымавічы ад Бічана Міхаіла Фёдаравіча, 1928 г. н., Бічан Вольгі Фёдараўны, 1929 г. н.).

Калі ехалі сватацца, то абавязкова бралі з сабой хлеб і гарэлку, выконвалі песню: “*Калі ішлі ў сваты, бралі з сабою гарэлку, пірог. Па дарозе, ідучы ў сваты, яны пелі песні:*

Запрагай, сваце, коні

Да паедам у дарогу,

Бо дарога наша шырокая,

А Танечка наша далёкая.

А ў нашага свата –

Жэсцяная хата,

Печ яго пабеляная,

Чэсць яго да каханая” (запісана ў в. Кацуры ад Плікус Марыі Сцяпанаўны, 1930 г. н.).

Сватанне “сваёю формай \diamond вельмі нагадвае гандлёвую спрэчку, торг. Як сцвярджаюць даследчыкі гісторыі вясельнай абраднасці, гэта – не што іншае, як перажытак адной са старажытных форм шлюбу – куплі-продажу нявесты” [1, с. 17]. Прыведзены тэзіс знаходзіць пацвярджэнне ў запісах звестак пра сватанне, дзе вядзецца іншасказальная гаворка “*Мы прыйшлі пакупаць у вас цяліцу, маладую красавіцу. Вот нам казалі, што прадаецца ў вас цяля. А вы даўжню яе нам прадаць*” (запісана ў в. Кацуры ад Плікус Марыі Сцяпанаўны, 1930 г. н.).

У Петрыкаўскім раёне, як і ў іншых раёнах Гомельскай вобласці, важнымі пытаньнямі ў вясельнай абраднасці былі згода або нязгода маладых на шлюб. У в. Ляскавічы, напрыклад, падчас сватання адбываліся сімвалічныя дзеянні з лапцямі: хлопец адкрываў дзверы сенцаў і кідаў лапці, прыгаворваючы: “*Шуры-буры, лапці ў хату!*” Калі дзяўчына была згодна выйсці замуж, то паднімала лапці і запрашала сватоў у хату: “*Калі лапці заставаліся там, тады сваты спакойна заходзілі. А калі выбрасывалі са словамі: “Не шурай, не бурай, свае лапці забірай”, – тады сваты ўязджалі*” (запісана ад Будніка Аляксандра Іванавіча, 1922 г. н.).

Калі нявеста давала згоду на шлюб, то ў в. Вышалаў яна павінна была прыняць ад жаніха чарку гарэлкі: “*Жаніх налівае ў румачку водку і дае дзеўцы. Калі тая ўзяла румачку, то, значыцца, згодна*” (запісана ад Ястрэмскай Анастасіі Васільеўны, 1921 г. н.). У в. Колкі, калі забіралі бацькі нявесты хлеб, прынесены сватамі, то гэта сімвалічна абазначала, што дзяўчына згодна выйсці замуж: “*Прыносяць хлеб, калі прымуць, то далі згоду*” (запісана ад Равуцкай Элеаноры Ігнатаўны, 1930 г. н.). Калі дзяўчына давала згоду на шлюб, то яе маці “*перавязвала сватоў ручнікамі*” (запісана ў в. Пціч ад Говін Тамары Іванаўны, 1946 г. н.).

Паводле сведчанняў жыхароў в. Вышалаў, калі нявеста не жадае выходзіць замуж, то яна павінна вярнуць назад сватам, прывезены імі хлеб (“пірог”): “*А еслі ты адказуеш, дак занясі ім пірога, хай назад забярэ і збярэ полоценцэ да і аддасць табі*” (запісана ад Дамасевіч Праскоўі Аляксееўны, 1933 г. н.).

Калі ж дзяўчына не пагаджалася на шлюб, то “*выносіла гарбуза*” (запісана ў в. Пціч ад Верамеевай Надзеі Сакратаўны, 1932 г. н.); “*Калі бацькі не згодны на шлюб, то дзяўчына выносіць гарбуза, а калі бацькі згодны – садзяцца за стол і дамаўляюцца да вяселля*” (запісана ў Петрыкаўскім р-не ад Казімірава Пятра Уладзіміравіча); “*Калі нявеста не была згодная, то насустрач сватам выносілі гарбуз*” (запісана ў в. Пціч ад Говін Тамары Іванаўны, 1946 г. н.).

Іншы раз, калі нявеста раптам перадумала выходзіць замуж, не толькі вярталі назад хлеб, прынесены сватамі, але і, убачыўшы сватоў, “*маглі выкінуць гарбуза з хаты, значыць, не далі згоды*” (запісана ў в. Колкі ад Равуцкай Элеаноры Ігнатаўны, 1930 г. н.).

Як і ў класічным беларускім вяселлі, у структуры петрыкаўскай вясельнай абраднасці захаваліся такія абрадавыя этапы давясельнага перыяду, як запоіны і заручыны, якія, зыходзячы са сведчанняў жыхароў, адбываліся іншы раз у той жа дзень, што і сватанне, а іншы раз – праз пэўны час. Напрыклад, у в. Вышалаў спасля сватання адразу ж праходзілі і запоіны: “*Сватанне ўжэ ідзе – збіраеш хросно бацьку, хросну мацер, напрымер, бацькову родню, мацерну родню. Ужэ гатуюць, і садзяцца, і запоіны робяць, у той самы дзень*” (запісана ад Дамасевіч Праскоўі Аляксееўны, 1933 г. н.). У в. Грабаў запоіны адбываліся на другі дзень пасля сватання: “*У суботу булі ўвечары сваты, а ў нядзелю на другі дзень к часам двенаццаці дня – запоіны. І збіралі ўсіх блізкіх. Казалі так: “Учора ў сваты, а сёння ўжо Лору запілі”. Дагаворваліся за два дні*” (запісана ад Пацярайлы Валянціны Якубаўны, 1932 г. н.). На гэтых двух абрадавых этапах вырашалі ўсе пытанні, звязаныя з арганізацыяй вяселля.

Што да заручын, то гэты абрадавы этап, паводле сведчанняў інфармантаў, іншы раз супадаў па часе правядзення са сватаннем. Напрыклад, у в. Пціч, як паведамлілі інфарманты, “*заручыны асобна не праводзілі. Сватанне і заручыны праводзілі ў адзін дзень*” (запісана ў в. Пціч ад Говін Тамары Іванаўны, 1946 г. н.).

Зборную суботу ў вёсках Петрыкаўскага раёна называлі таксама “дзявічнікам” або “дзявочым вечарам”: “*Напярэдадні вяселля праводзілі дзявічнік, або дзявочы вечар. Вечар праводзілі ў пятніцу. На вечар прыходзілі ўсе сяброўкі нявесты, усе незамужнія дзяўчыны*” (запісана ў в. Пціч ад Говін Тамары Іванаўны, 1946 г. н.); “*У зборную суботу дружкі рабілі нявесце вянок з бумагі, плялі ёй касу*” (запісана ў в. Вышалаў ад Пашук Надзеі Паўлаўны, 1938 г. н.). Прыведзеныя фактычныя матэрыялы пацвярджаюць, што важным рытуалам зборнай суботы (“дзявічніка”) з’яўлялася падрыхтоўка вянка для маладой.

Важным абрадавым момантам у структуры вясельнага абрадавага комплексу належала падрыхтоўцы каравая. Для выпечкі гэтага важнага абрадавага хлеба запрашалі толькі тых жанчын, якія былі шчаслівымі ў сямейным жыцці: “*Каравай пякуць у пятніцу. Яго пяклі жанчыны замужня, у якіх абавязкова булі дзеці і якія булі шчаслівыя*” (в. Ванюжычы) [2, с. 354]; “*Каравай выпякалі маладыя жанчыны, каторыя не былі разводкамі, удовамі і былі першы раз замужам*” (запісана ў в. Кацуры ад Плікус Марыі Сцяпанаўны, 1930 г. н.). “Менавіта хлеб, каравай, які амаль абагаўляўся беларусамі, разам з пэўнымі заклінальнымі словамі на згаданым вяселлі адыгрываў важную ахоўную магічную ролю. Гэту функцыю надавалі абрадам як на звычайным, так і на сіроцкім вяселлі” [3, с. 213]. Як паведамлілі

жыхары, “на вяселле пякуць два каравай: адзін у нявесты, другі ў жаніха. Робяць упрыгожванні для каравая: тры птушачкі, тры месяцы, тры кветкі – усе па тры” (запісана ў Петрыкаўскім р-не ад Казімірава Пятра Уладзіміравіча). У песні, якой суправаджаўся працэс падрыхтоўкі каравая, гучалі матывы бласлаўлення на замешванне каравая, звароту да Бога за дапамогай рашчыніць цеста на каравай і даць долю маладым:

*Благаславіце, людзі,
Блізкія суседзі,
Гэтаму дзіцяці
Каравай замясіць.*

... ..
*Ты саступ, Божа, з неба,
Як нам цяпер трэба.
Памагай рашчыніць,
Памагай замясіць.*

... ..
*Не стой, Божа, за дзвярамі
Да ідзі, Божа, у хату,
Да сядзь, Божа, на куце*

Да дай долю маладзе (запісана ў Петрыкаўскім р-не ад Казімірава Пятра Уладзіміравіча).

У каравайных песнях знайшлі непасрэднае адлюстраванне рытуалы падрыхтоўкі каравая. Напрыклад, у наступных песенных радках каравайнай песні гаворыцца пра жанчын-каравайніц, якія абавязкова павінны прысутнічаць, маладых жанчын, якіх запрашалі спяваць падчас асобных рытуалаў, звязаных з каравайнай абраднасцю, а таксама пра тых маладых людзей, якія, паводле народных вераванняў, таксама ўдзельнічалі ў працэсе выпечкі каравая:

*Збірайся, родзе,
Да к беленькаму караваю.
Старыя бабы для парадку,
Маладыя маладзіцы песні пець,*

Удалыя малайцы каравай печ (запісана ў Петрыкаўскім р-не ад Казімірава Пятра Уладзіміравіча).

Дзяльба каравая, якая з’яўляецца кульмінацыйным момантам вясельнай абраднасці, адлюстроўвае высокія маральна-этычныя якасці беларусаў, іх мудрасць. За трапным народным гумарам каравайных пажаданняў тоіцца глыбокая жыццёвая філасофія ўспрымання жыцця, павага, дасціпнасць, тактоўнасць, прыгажосць унутранага свету чалавека працы: “Дару палена, каб малады пацалаваў маладую ў калена”, “Дару грошы, каб дзеці булі харошы”, “Дару жыццё цвятучу на сям’ю растушчу, навагоднюю ёлку, каб да года радзіла дачку-камсамолку” (запісана ў в. Грабаў ад Пацярайлы Валянціны Якубаўны, 1932 г. н.); “Дарую тую цяліцу, што скача з печы на паліцу” (запісана ў в. Пціч ад Верамеевай Надзеі Сакратаўны, 1932 г. н.).

Адметнай дэталлю ў вясельнай абраднасці в. Вышалаў з’яўлялася пераступанне маладой праз яйка, якое клалі на парог, каб лёгкімі былі роды: “Мне далі яйцо і казалі, каб, калі ішла чэраз парог, пераступіла яго, каб дзяцей лёгка роджала, а я пра яго і забыла” (запісана ў в. Вышалаў ад Дамасевіч Праскоўі Аляксееўны, 1933 г. н.). Яйкі абавязкова клалі ў цеста, калі рыхтавалі каравай: “Каравай пяклі вялікі, у цеста лажылі два яйца і сажалі яго ў печ” (запісана ў в. Кацуры ад Плікус Марыі Сцяпанаўны, 1930 г. н.). Прысутнасць у вясельных рытуалах прадметнага атрыбута (яйка) абумоўлена яго сімволікай, якая “матывавана тым, што ў ім знаходзіцца зародак жыцця, яго патэнцыя, поўная энергія, і тым самым стан пачатку, ініцыяльнасць” [4, с. 541].

Паслявясельная частка ў вёсках Петрыкаўскага раёна мела наступныя назвы: “пярэзвы” (в. Колкі), “госці” (в. Вышалаў), “агледзіны” і “адведзіны” (в. Бабунічы), “прыданія” і “хвост” (в. Грабаў), “хвост” (вв. Ляскавічы, Вышалаў) і інш. Лакальнай адметнасцю паслявясельнай часткі Петрыкаўшчыны быў звычай “гарадзіць плот”: “Сабіраліся ўсе, хто быў на вяселлі,

гарадзіць забор у панядзелак. Хто-небудзь перадзяваўся ў маладых. Дружына маладога павінна была гарадзіць забор. Было аднята прасла забора, і трэба было паказаць, як яны гарадзяць забор” (запісана ў в. Пціч ад Говін Тамары Іванаўны, 1946 г. н.).

У этапах вясельнага абраду, прадстаўленага ў шматлікіх варыянтах, знайшлі адлюстраванне цікавыя міфалагічныя ўяўленні: “Маладая прывязвала кацёлку нітак да возу, каб яе дружкі хутчэй замуж павыходзілі” (в. Ванюжычы) [2, с. 355]; “Маладая не можа цэлюю нядзелю прыходзіць дадому, каб хутка не вярнуцца дадому ўдавою” [2, с. 356] (в. Ванюжычы); “Калі маладыя пераступілі парог, то маці замукае замок, які ляжаў пад парогам, а ключ кідае на дно калодца, каб ніколі не разлучаліся” (запісана ў в. Пціч ад Говін Тамары Іванаўны, 1946 г. н.); “Маладых усегда сажалі на кажух: сколькі будзе ворсу ў кажуху, то столькі будзе шчасця і багацтва” (запісана ў в. Кацуры ад Плікус Марыі Сцяпанаўны, 1930 г. н.).

Для вясельнай традыцыі Петрыкаўшчыны характэрны такія па-мясцоваму адметныя моманты, як падрыхтоўка падчас сватання з боку маладой “стала” (харчавання), а з боку маладога – гарэлкі, абвязванне сватоў ручнікамі, абсыпанне маладых зернем, выкананне пэўных мясцовых правіл у час прыгатавання каравая (“Калі рыхтуюць каравай, то вадку ўліваюць адзін раз, муку сыплюць адзін раз, каб маладыя не разышліся” (запісана ў в. Вышалаў ад Ястрэмскай Анастасіі Васільеўны, 1921 г. н.)), выкуп вянка дружынай жаніха і “завіванне” маладой (“распрананне маладой”, свякруха здымае вянок, расплятае касу і завязвае хустку), дзяльба каравая ў хаце маладой і маладога, абвязванне маладых падчас дзяльбы каравая саматканым поясам, спецыфічныя лакальныя дзеянні ў паслявясельнай цырымоніі.

Прыведзеныя матэрыялы па вясельнай абраднасці Петрыкаўскага раёна пацвярджаюць факт багатай мясцовай спецыфікі не толькі рытуалаў, уласцівых для пэўных абрадавых этапаў, але і песень, арганічна звязаных з імі.

У артыкуле выкарыстаны матэрыялы архіва навукова-вучэбнай фальклорнай лабараторыі пры кафедры рускай і сусветнай літаратуры ГДУ імя Францыска Скарыны.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1 Вяселле: Абрад / Уклад., уступ. арт. І камент. К. А. Цвіркі; Муз. дадат. З. Я. Мажэйка; Рэд. тома В. К. Бандарчык, А. С. Фядосік. – 2-е выд. – Мн. : Бел. навука, 2004. – 683 с.

2 Вяселле на Гомельшчыне: фальклорна-этнаграфічны зборнік. – Мн. : ЛМФ “Нёман”, 2003. – 472 с.

3 Сямейна-абрадавая паэзія. Народны тэатр / А. С. Фядосік [і інш.] ; навук. рэд. К. П. Кабашнікаў. – Мінск : Бел. навука, 2001. – 422 с.

4 Міфалогія беларусаў: Энцыкл. слоўн. / склад. І. Клімковіч, В. Аўтушка, навук. рэд. Т. Валодзіна, С. Санько. – Мінск : Беларусь, 2011. – 607 с.

The article studies the issues related to rich factual material recorded during field expeditions. It characterizes the wedding rites of the Petrikau district, analyzes the basic structural components of the wedding rite complex and related songs, signs and beliefs. Attention is focused on distinctive local features of rituals, specific to individual ritual stages.